

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA İKTİDAR MÜCADELESİ (1481-1503)

Sydney Nettleton FISHER*
Çev.:Necmi ÜLKER

İstanbul şehrinin fatihü olan II. Mehmed 1481 yılının Mayıs ayında İstanbul yakınlarında vefat ettiği zaman, Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğiyle ilgili spekülasyon ve onun ihtişamı ve kudreti, Müslümanları ve Hıristiyanları olduğu kadar, Asyalı ve Avrupalıların hırslarını kamçılamıştır. Avrupa'daki siyasî güçler İstanbul'un 1453'teki düşüşünü, geçici bir felaket olarak algılamış ve Timur veya Atilla'nın ölümleri Türk gücünün zayıflamasına sebep olduğu gibi, sonuçta II. Mehmed'in Asya'ya (Anadolu) geri çekileceğini düşünmüşlerdi. Şükran ilahileri (*Te Deums*) terennüm edilmesi yanında, Allah'ın insanına erişebilmek için ziyafetler ve yürüyüşler düzenlendi¹. Avrupa'daki tüccar ve devlet adamları heyecanlanmaya, Türkleri Avrupa ve Karadeniz sahillerinden sürüp atmak için genel bir Haçlı Seferi planları yapmaya başlamışlardı². Ancak Avrupa, böylesi ortak bir davayı organize edebilmek için ihtiras ve kıskançlıklar ile bölünmüş olduğu için bütün umutları boşa çıkmıştı.

Ancak II. Mehmed'in vefatı, Osmanlı İmparatorluğu içinde tamamen devlet fikrine karşı gelen devletin ileri gelenleri arasındaki üzücü, şahsî kıskançlık ve acımasız rekabet durumunun ortaya çıkmasına sebep oldu. Bu üst düzey devlet adamları II. Mehmed'in hayatta kalan oğullarından ya Şehzâde Bayezid'in ya da Şehzâde Cem'in tarafında yer alan birkaç fraksiyon meydana getirerek Osmanlı ülkesini bir iç savaşa sürüklemişlerdir. Bu iktidar mücadelesi Osmanlı hanedanının erkek üyeleri arasında teamül olarak süregelen ve başarılı olan şehzâdenin diğer erkek kardeşlerini ortadan

---

* Uzun yıllar A.B.D.'nin Ohio State University'de görev yapmış, *The Middle East: A History*, New York, 1967, yazarı Amerikalı bir tarihçi olan merhum Prof. Dr. Sydney Nettleton Fisher'in *The Journal of Modern History*, Vol. XIII, Dec. 1941, s. 449-466'da yayımlanmış olan makalesi, Osmanlı tarihinin bu dönemine ışık tutmaktadır. *The Russian Annexation of Crimea, 1772-1783*, Cambridge, 1970-konulu doktora tezini yayımlayan, Prof. Dr. Alan W. Fisher'in babası olan yazar, Batı dillerine vâkıf, Osmanlıca ve Türkçe'yi bilen bir bilim adamıydı. Yazının, Batı ve Osmanlı kaynaklarına dayanarak, kendi yorumlarını da katarak yazdığı bu makalesiyle 1481-1503 yılları arasındaki Osmanlı Devleti tarihinin ana meselelerinin anlaşılmasında katkıları olduğuna şüphe yoktur.

¹ G. Nadi, *Diario Eolognese*, Bologna, 1896, s. 92.

² G. Grasso, "Documenti riguardanti la consituzione di una lega contro il Turchonel 1481" *Giornale Iugustico di archeologia, storia belle arti*, VI, 321-494; G. Müller, *Documenti sulle relazioni delle città toscane coll'oriente cristiano e coi turchi fino all'anno MDXXXI*, Florence 1879, s. 233; W. Heyd, *Hitoire du commerce du Levant au moyen-âge*, Leipzig 1886, II, 406-7.

kaldırarak tahta geçmesi ile sonuçlanan bir hadise olarak kabul edilmiştir³. Bu makalenin amacı, 1481 de ortaya çıkan bu çatışmanın, yalnızca olağan bir kardeş katlini amaçlayan bir talih mücadelesinden de öte olduğunu ortaya koymaktır.

Fatih vefat ettiği zaman Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları Fırat'tan Tuna'ya ve Azak'tan Otranto'ya kadar uzanıyordu. Bütün bu coğrafya üzerinde birçok millet ve dinden insanlar yaşamakta idi. Hıristiyan dini içerisinde çeşitli inançlar, Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde yaşayan yarı göçebe Türkmenler (Yörükler), genellikle İslâm medeniyetini benimsemiş kültürlü şahsiyetler olan İranlılar ve Araplar, geçen seksen yıl sürecinde Osmanlı Devleti içinde eritilmiş olan Germiyan ve Karamanoğulları gibi Anadolu Türkleri, devlet ve sultana sıkıca bağlı Osmanlı Türkleri ile temelde ticaretle uğraşan az sayıda Museviler ve Batı Avrupalılardan müteşekkil olan imparatorluğun olgunlaşması ve bu farklı tabakaların karışıp kaynaşarak homojen bir devlet oluşması için zaman henüz erkendi. Bu sebeple, yeni sultanın tahta geçmesi, imparatorluğa ve onun merkezi otoritesine karşı isyan etmek için bir fırsat olarak algılanabilirdi

1481'deki imparatorluğun yönetimi, iki tabaka tarafından bir süre idare edilmiş ve halen edilmekte idi. Bunlar, askerî ve şer'î yönetici tabakalardır⁴. Bunlardan birincisi kuruluş dönemindeki Gazi devlet teşkilatının gelişmesi sonucu oluşmuştur. Gazi devlet biçimi, İslâm mücahitleri olan gazilerin idare ettiği bir çeşit sınır (uç) devletidir⁵. IX. yüzyıldan itibaren Bizans-İslâm sınırı boyunca bu çeşit beylikler mevcut olup, gazilerin lideri olan Osman Bey 1300 yılı civarında bu çeşit tipik beyliğini de Bizans sınırında kurmuştur⁶. Uzun yıllar süresince kendi İslâm topraklarını genişleten Osmanlı Devleti'nin var oluş sebebi de (*raison d'être*) bu gaza fikri ve ideali olmuş, Rumeli yakasına geçen gaziler kısa süre içerisinde Balkan topraklarının büyük bir kısmını fethetmişlerdir. Gerçekten Balkan toprakları o kadar hızlı bir şekilde onlara teslim olmuş ve Osmanlılar o denli süratle Balkanların iç bölgelerine nüfuz etmişlerdi ki ele geçirdikleri topraklarda yaşayan toplulukları İslâm dinine davet etmeğe zaman

³ Sir Edward Creasy, *History of the Ottoman Turks*, London 1877, s. 115; J.B. Bury, "The Ottoman Conquest", *Cambridge Modern History* I, Cambridge 1904, s. 85. En azından 1383 yılına kadar gerilere giden, sultanın hayatını korumak ve devletin birliğini muhafazaya yönelik olan bu uygulama II. Mehmed tarafından yasal hale getirilmiştir. (P. Wittek, "De la défaite d'Ankara à la prise de Constantinople [un demi-siècle d'histoire ottomane]", *Revue des études islamiques*, I [1938], s. 23. [Örneğin, Fatih Kanunnamesi, N.Ü.]

⁴ A. H. Lybyer, *The Government of the Ottoman Empire in the Time of Suleiman the Magnificent*, Harvard Historical Studies, Vol. XVIII, Cambridge, Mass., 1913, s. 36-37.

⁵ Gaziler, sırf dini gayret için olmasa bile, "macera, şan ve şöhret ve ganimet" amacıyla bir araya gelmiş olan savaşçılardır. Elde edecekleri şöhret ve servet, kendi yetenek ve enerjileriyle doğru orantılı olan bu gaziler, kendi kendilerini yetiştirmiş, sayıları bazen büyük miktarlara ulaşan gruplar halinde gayri müslimlere karşı mücadele ediyorlardı. Paul Wittek, "Deux chapitres de l'histoire des Turcs de Roums", *Byzantion*, XI, 1936, s. 291. Gazi savaşçı bir erkek olup, gaziler tarafından yönetilen bir sefer veya akın anlamında Gaza terimi ile karıştırılmamalıdır

⁶ Bursa'daki 1337 tarihli bir kitabede, Osman Bey'in oğlu Orhan Bey ile ilgili şu ifade vardır: "Sultan, Gazilerin Sultanının oğlu Gazi, Gazi oğlu Gazi, ufukların beyi, cihan kahramanı" *ayn eser*, s. 305.

bulamamışlardır⁷. Onların yolunu takip eden ulemâ⁸ fethedilen bölgeleri, İslâm usûl ve ananesine göre yönetmişlerdir. XV. yüzyılın başlarında I. Mehmed, Gazi teşkilâtını merkezî yönetimin bir fetih aracı olmaktan çıkarmış, Anadolu'daki Gazi liderlerini danışman ve yönetici olarak devlet idaresinde görevlendirmişti. Yıldırım Bayezid zamanında (1389-1402) devlete hizmet etmiş olan Arnavud asıllı ve yetenekli bir komutan olan Bayezid Paşa'yı kendisine baş danışman olarak tayin etti⁹. Daha sonra tahta çıkan II. Murad ve II. Mehmed dönemlerinde devletin üst kademelerinde siyasî yürütme erkini elinde tutan devlet adamlarının sayısı öylesine arttı ki¹⁰ II. Mehmed'in 1481 de ölümü sırasında Divan-ı Hümâyûn'da beylik dönemindeki eski düzen hemen hemen kaybolmuştu. Devletin üst yönetimindeki bu değişim, kendisini ülkenin diğer bölgelerinde de gösteriyordu. Yeniçeri teşkilâtı kendi organizasyonu, kendi idealleri, fikrî temelleri ve kendi kuralları çerçevesinde işleyen açık bir Gazi kurumuydu¹¹. Bunun yanı sıra tımarlı sipahi olmak ayrıcalığı, gaziler ve onların oğulları dışında her kesime kapalıydı ve tımarlı sipahiler "gazi" olarak tanımlanıyordu¹². Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçek anlamda kurucuları olan I. Mehmed , II. Murad ve II. Mehmed, Gazi gruplarını ve İslâm askerlerini devleti yaratmak için kullanmışlardır. II. Mehmed, Bizans'ın başkenti Kostantinopolis'i fethetmekle tüm zamanların en yüce gazisi oldu ve kendisine *İslâm askerinin padişahı* ünvanı verildi¹³. Diğer yandan şer'î kesim, genellikle ulemâ¹⁴ denilen İslâmî bilimlere vâkıf bir grup tarafından yönetiliyordu. XI. yüzyılda, Selçuklu sultanları tarafından Küçük Asya'nın büyük bir kısmının fethini takip eden yıllarda, Suriye, Irak ve İran'dan bir çok eğitimli Müslüman, yeni fethedilen yerleşim merkezlerine devlet hizmetinde çalışmak üzere süratle gönderilmişler ve böylelikle yeni elde edilen topraklarda İslam medeniyetinin yayılmasına hizmet vermişlerdir. Böylelikle Kostantinopolis'in fethine kadar geçen

⁷Gazilerin yerleştiği ve uzun süre mekan tuttıkları sınırlardaki bölgeler haricinde Hıristiyan halkın çok azı Müslüman olmuştur. Paul Wittek, *The Rise of the Ottoman Empire*, Royal Asiatic Society Monographs, Cilt XXIII, London 1938, s. 49. Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarıyla ilgili diğer iyi bir çalışma Mehmed Fuad Köprülü, *Les origines de l'Empire ottoman*, Etudes orientales de l'institut français d'archéologie de Stamboul, Cilt III, Paris, 1935.

⁸İlerideki 14. dipnota bakınız.

⁹I. Mehmed (1413-1421), aynı zamanda devlet merkezini *Darü'l-Ulema* olarak tanımlanan Bursa'dan, *Darü'l-Guzat* diye bilinen Edirne'ye nakletmiştir. Wittek, "De la défaite d'Ankara", *aynı eser*, s. 28.

¹⁰*Aynı eser*, s. 26.

¹¹Yeniçeriler, gazilerin belirgin sembolü olan arkaya doğru kıvrılmış beyaz (keçeden yapılmış) bir başlık giyerlerdi. Wittek, "Deux chapitres", *aynı eser*, s. 309, 316.

¹²Sipahiler de beyaz başlık giyerlerdi. *Aynı eser*, s. 309, 315-16, İlerideki 20. dipnota bakınız.

¹³"İslâm'ın Savaşçı İmparatoru" Aşıkpaşazâde, *Tarih*, ed. F. Giese, Leipzig, 1929, s. 220.

¹⁴Bu terim (ulema), daha ziyade geniş anlamda ilâhiyat alanı yanı sıra kanunî muamele usullerinde ve Müslüman yönetim gelenekleri konularında eğitilmiş kişiler için kullanılırdı. Genellikle onlar dinî ve devletin yönetim kadrolarında görev alıyorlar ve uhdelerinde tuttıkları mevkiilerin prestij ve gücünden istifade ederek hatırı sayılır erk sahibi olabiliyorlardı

zaman içinde ulemâ, kanunların ve dinî kuralların tatbikatında ve Anadolu'daki eğitim kurumlarının gelişip kökleşmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nda en önemli problemlerden birisi de devlet yönetimi (askerî) ve dini kurum (şer'î) arasındaki dengenin kurulması ve uyumun sağlanmasıydı. Sultanlar, imparatorluğun sürekli genişlemesini isteyen Gazi liderleri tarafından çevrelenmişti. Ancak kanun ve maliye konularında yetişmiş devlet adamlarına olan ihtiyaç da halen elde bulunan geniş topraklara sahip bir devletin başarılı bir şekilde yönetimi için gerekliydi. Devletin hukuk ve maliye alanlarında görev alacak kişiler, ulemâ arasından seçilebilirdi. 1453-1481 yılları arasında II. Mehmed devletin üst düzey memurları olarak ulemâ sınıfından atamalar yaptı¹⁵. Bununla birlikte II. Mehmed'in gerçek bir imparatorluk yaratma yolunda attığı her adım, gazileri büyük ölçüde rahatsız ediyordu. Onlar, Hıristiyanlarla yapılan barış antlaşmalarına bir anlam veremiyorlardı¹⁶. Zira Gaziler için Hıristiyanlar, ebedi düşman ve aynı zamanda çok kolay av durumundaydı. Gaziler, Tımarlı sipahi sisteminin üzerinde rahatsızlık verici bir pozisyonda bulunuyorlardı¹⁷. Daha önceleri gaziler kendi doğal liderleri durumundaki sultanlara vergi ve hediye verirken şimdi vergi tahsiliyle görevli devlet yetkilileri onları sıkıştırmaya başladılar. Gazi yaşam biçiminin morali, ve onların ekonomik ve sosyal yapısı ve yaşamları, savaş durumunun devam etmesine, yeni topraklardan elde edilecek gereksinim mallarına ve yağma yapmalarına bağlıydı. Yukarıda zikredilen II. Mehmed'in ıslahatları bu gazi topluluklarını temelden sarsmıştı¹⁸. Buna rağmen gazi grupları ayakta kalmayı başardı¹⁹. Gazilerin sınıf bilinci, II. Mehmed'in ölümü üzerine, devletin yöneticileri tarafından benimsendi ve yönetimde etkin hale gelme beklentisi içine girdiler. Bununla beraber sürekli yağma, zenginlik ve güç devam etmekte olup üst yönetim, gaza felsefesini sözde sık sık savunmasına rağmen, gerçekte gaza idealizmi büyük ölçüde etkisini kaybetmişti. Devletin üst yönetim mekanizmasını elinde tutanların, alışılmış bazı hırs, entrika ve sonradan görme duygularına yenilmiş olduğu gayet açık olarak ortadaydı.

II. Mehmed vefat ettiği zaman, devletin üst yönetim kadrosu, Sultan ile büyük bir kısmı, Hıristiyan topraklardan devşirilen kapıkulları ve savaş esiri kökenlilerden oluşmaktaydı²⁰. Bir sınıf olarak, onların devletle ilgisi yalnızca sultanın şahsı ile kaimdi.

¹⁵ Örneğin II. Mehmed, Karamanî Mehmed Paşa'yı Nişancı (Hariciye Bakanı) ve Sadrazam olarak atadı. Ulema tarafından eğitilip yetiştirilmiş olan Mehmed Paşa, Osmanlı devlet dairelerinin düzenlenmesinde ve yeni kanunların yapılmasında büyük bir şevkle hizmet etmiştir. F. Babinger, "Karamanî Mehmed Paşa", *Encyclopaedia of Islam*, II, s. 746.

¹⁶ M. Sanuto, *I diarii*, 50 cilt; Venedik 1880, IV, s. 326; Wittek, "De la défaite d'Ankara", *aym eser*, s. 19.

¹⁷ I. M. D'Ohsson, *Tableau Général de l'Empire Othoman*, 7 cilt, Paris, 1788-1824, VII, s. 242.

¹⁸ Wittek, "De la défaite d'Ankara", *aym eser*, s. 22.

¹⁹ Aşıkpaşazâde, s. 213, 201.

²⁰ İktidarı kontrol eden Kapıkulu Grubu (kul taifesi), sarayın ileri gelenlerinden, çoğunluğu yürütme yetkisine sahip devlet adamlarından daimi yaya ve atlı kuvvetlerinden, devlet yönetim kademeleri için eğitilen gençlerden ve küçük tımarlı sipahilerden oluşmaktaydı. Devletin ileri

Vicdanlı ve titiz çalışan az sayıdaki devlet adamı dışında, hemen hepsi mevkiinde ilerlemek için hürsle çalışıyorlardı. Vergi vermekten, merkezi idarenin barış zamanında yaptığı olağan düzenlemelerden nefret ediyorlardı. İmparatorluktaki şer'i kesim, yani kadılar, müderrisler, imamlar, dervişler ve medrese öğrencileri ilgili çalışma sahalarında kendilerine görevler verilmesini istiyorlardı. Onların hepsi gerçekten Müslüman ailelerden geliyor ve hepsi de İslam ananelerine sıkıca bağlı hoşgörülü ve müsamahakâr Müslüman kültürü çerçevesi içinde eğitilmişlerdi. Vergiden muaf ve babadan kalma mülkleri ellerinde tutan bu kitle²¹, devletin yönetim kadrolarından gayet uzaktı. Onların liderleri olan ulemâ, yönetimin ziraat, sanayi ve ticarete dayalı olduğu Suriye ve Irak'da olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nu organize edip, yönetmek istiyordu. Bu tabaka gayr-ı müslimlerin İslâm'a geçmesi yerine, onlara vergi uygulanmasını daha çok arzu ediyordu. Devletin dayandığı adı geçen iki kesim (askerî ve şer'î) arasında ve kendi içinde güç elde etmek için şiddetli bir rekabet mevcut olup, her bir kesim, devletin kontrolünü eline geçirmek istiyordu. Bu rekabet sık sık patlak verip, açıkça düşmanlığa dönüşüyordu.

Devrin yazarlarının, Osmanlı hanedanına olan derin saygılarından dolayı II. Mehmed'in tahta geçmek için mücadele veren iki vârisinin karakterleri hakkında net bilgi edinmek çok güçtür. II. Mehmed'in büyük oğlu Bayezid, gençlik çağında ve Osmanlı tahtına geçinceye kadar olan sürede, eski bir Türk gazi bölgesi olan Amasya'da ikamet etmişti. Onun gaza düşüncesini ne derecede benimsemiş olup olmadığını ifade etmek mümkün değildir. Ancak onun zevkleri basitti. O şaraptan uzak durup kullanmıyor ve babasının uyguladığı Batı usullerine şiddetle karşı çıkıyordu²². Askeri lider olarak çok az yeteneği ve tecrübesi olan Bayezid²³, zamanının büyük bir kısmını Amasya'da okumakla geçirmişti. O, bu alışkanlığını sonraki yıllarda da sürdürecektir ve kelime hazinesi zengin bir sultan olarak meşhur olacaktı²⁴. Diğer taraftan, Cem'in genellikle babasının karakterine benzediği ileri sürülmüştür. Cem, 1481 yılında Selçuklu devletinin eski başkenti olan Konya'da²⁵ valilik görevini sürdürmekteydi. Bu

---

gelen yöneticilerine, genellikle tımarlar tahsis edilirdi. Bu tımar toprakları, genellikle onların oğulları tarafından yönetilirdi. Aksi halde, tımar yönetimi görevlerinde bulunmayan oğullar, sistem dışı kalırlardı. Bu durum kısaca şöyle ifade edilebilir: "Sipahilerin hepsi kul sistemi içinde olup, Sultanın kullarının oğulları idiler." (Junis Bey ve Alvise Gritti, Lybyer, s. 271'de zikredilmiştir.

²¹ D'Ohsson, IV, s. 599.

²² II. Bayezid, tahta geçtiği zaman Gentile Bellini'nin yaptığı tablolar satıldı. Aynı zamanda babası II. Mehmed'in Peygamber Muhammed'e inandığını ifade etmiştir. Donado da Lezze, *Historia Turchasca, 1300-1514*, ed. I. Ursu, Bükreş 1909, s.121.

²³ Bu durum II. Mehmed'in 1473'de Akkoyunlu Uzun Hasan'a karşı yapılan sefer sırasında açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. L. Thuasne, *Djem Sultan fils de Mohammed II*, Paris, 1892, s. 39.

²⁴ Sarı Mehmet Paşa, *Nasayih il-Vüzera ve'l Ümera*, ed. W. L. Wright, Jr. Princeton Oriental Texts. cilt II, Princeton N.J., 1935, s. 109. Mr. Wright tercümesinde "Ottoman Statecraft: The Book of Counsel for Vezirs and Governors" orijinal olarak aynı ciltte basılmış olup ilgili malumat 40. sayfada mevcuttur

²⁵ Hatta birkaç yıl sonra burası Rum Eyaleti olarak adlandırılmıştır. Aşıkpaşazâde, s. 182.

sıralarda Konya, ulemânın etkin ve güçlü olduğu bir merkez konumunda idi. Zaten burası, Şehzâde Bayezid'in hâkim olduğu Amasya'da yaygın olan gaza ananelerinin çoğuna benzemeyen, eski İslam kültürünün hüküm sürdüğü bir merkezdi. Sultan Cem'in, ağabeyi Bayezid'den daha liberal daha enerjik, daha mücadeleci ve savaşı seven, daha sert bir karaktere sahip olduğu kabul edilirdi²⁶. Ancak amaca ulaşmada babası kadar sebatkâr ve inatçı olup olmadığı şüphelidir. Ne de olsa, II. Mehmed'in kendine halef olarak Cem'i tercih ettiği aşîkârdır²⁷. Böyle hareket etmekle Fatih'in, yeni imparatorluğunun, küçük oğlunun yönetiminde büyümesini devam ettireceğine inandığı ihtimâli düşünelbilir.

II. Mehmed'in ölümü üzerine iktidar mücadelesinin Divan-ı Hümâyun'da görev yapan vezirler ve paşalar arasında patlak vermesi doğaldı. Herkesin kabul ettiğine göre İstanbul'a ilk gelen ve devlet hazinesini elde eden şehzâde, güçlü olarak kabul edilecek ve devletin idaresini de o şehzâde ele geçirecekti. O sırada Sadrazam olan Karamanî Mehmed Paşa, haberi ilk olarak Cem'in öğrenmesini sağlamak amacıyla, II. Mehmed'in ölümünü gizledi²⁸. Ancak ölüm haberi ertesi gün öğrenildiğinde, sadrazamın otoritesi sona erdi. Zira Şehzâde Bayezid'e evlilik yoluyla akraba olan Rumeli ve Anadolu Beylerbeylerinin her ikisi ve Yeniçeri Ağası sadrazamın emirlerine itaat etmediler²⁹. Babasının ölümünü Cem'e bildirmek üzere haberci olarak Konya'ya gitmekte olan sadrazamın adamları, Anadolu beylerbeyi tarafından yolda yakalandılar. Aynı zamanda ağalarının önderliği ile zorla İstanbul'a giren Yeniçeriler, sadrazamı öldürdüler ve ardından da sokaklarda "Yaşasın Bayezid" diye bağırıldılar³⁰. II. Mehmed'in İstanbul'u yönetmesi için Kethüda olarak şehirde bırakılmış olan İshak Paşa, Bayezid'in oğlu Korkud'u tahta çıkarıp, yeniçerilerin isteklerinin yerine getirileceğine dair söz verip, olayları yatıştırıncaya kadar, İstanbul'da anarşi ve karışıklık devam etti³¹. On yedi gün sonra³² Amasya'dan hareketle imparatorluk başkentine gelen Şehzâde Bayezid, paşalara ve yeniçerilere herhangi bir söz veya ödün vermeksizin tahta geçti ve iktidarı tek başına ele aldı.

²⁶Da Lezze, s. 172; T. Spandugino, "De la origine deli imperatori ottomani ordini de la corte, forma del guerreggiare loro, religione, rito, et costumi de la natione," *Documents inédits relatifs a l'histoire de la Grèce au moyen âge*, ed. C. N. Sathas, Paris, 1890, IX, s.170.

²⁷Spandugino, s. 170; Da Lezze, s. 114-115. Sultanlığı elde etmek konusunda emin olamayan Şehzade Bayezid, Amasyalı şeyh ve dervişlerle yaptığı bir konuşma sırasında Sultan olduğu takdirde Amasya'ya bir cami ve bir okul yaptıracağını ifade etmiştir. Amasyalı Abdizade Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, 4 cilt, İstanbul, H. 1330, 1332, 1927, 1928, I, s.128-29.

²⁸Aşıkpaşazâde, s. 183; Neşri, "Auszüge aus Nesri's Geschichte des osmanischen Hauses," *Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft*, XV, 1861, s. 371; Da Lezze, s. 116; Spandugino, s. 170.

²⁹Da Lezze, s. 116, 164, 179; Spandugino, s. 170; P. Giovio, "Informatione di Paulo Giovio Vescovo di Nocera, a Carlo Quinto imperadore agosto," in *Dell'istoria universale dell'origine et imperio de Turchi*, ed. Francesco Sansovino, Venice, 1564, s. 218.

³⁰Da Lezze, s. 117-18.

³¹*Aynı eser*, s. 118-119; Neşri, s. 374; Spandugino, s. 171; G. A. Menavino, "Della vita et legge turchesca," *Dell'istoria universale dell'origine et imperio de Turchi*, s. 53.

³²Aşıkpaşazâde, s. 182-183.

Burada şu önemli hususu belirtmekte yarar vardır. Bayezid'e akraba olmaları yanında, İstanbul'da bulunan bu devlet erkânının Askerî kesime mensup olmalarına karşın Karamanî Mehmed Paşa, ulemâyâ bağlılığıyla bilinen Anadolu bir Türk idi. Sadrazam Mehmed Paşa, ordu komutanlarının kendine direneceğini bildiği için, yalnız yeniçerileri İstanbul dışında tutmaya çalışmamış, aynı zamanda Acemi oğlanları da bir nehir yatağının tamiri için İstanbul surlarının dışına göndermişti³³. Hiç kuşkusuz Sadrazam, Cem İstanbul'a ulaşınca kadar şehre hakim olmayı ümit ediyordu. Bayezid'in akrabalarının kendisini şahisî çıkarları için destekledikleri konusu tartışılabilir. Belki de böyle bir görüşün temel dayanakları da vardır. Kapıkulları veya devşirmeler Bayezid'in devlet görevlerine yapacağı atamalarda, kendileri lehine hareket edeceği ve imkânlar hazırlayacağını hissetmemiş olsalardı, büyük bir çoğunluğunun süratli bir şekilde Bayezid'in tarafına geçmeleri ve onu desteklemeleri pek muhtemel olmazdı³⁴. Gerçekten askerî sınıfın temsilcileri devletin yönetin yönetimini elde etmişler ve Bayezid onların lideri değil adayı durumuna gelmişti. Bayezid İstanbul'a geldiği zaman, askerî kesimin temsilcileri, onun takdir ettiği ve yanında hizmetinde bulunan, önemli bir Anadolu Türk ailesine mensup olan Mustafa Paşa'yı Anadolu'ya göndermesi için baskı yapmışlardır³⁵. Bundan başka askerî kesimin ve paşaların desteğini almadan önce, baskı altında olan Bayezid, maaşlarına ve aldıkları ücretlere zam yapacağına, her birine cülus bahşişi vereceğine ve onları yüksek devlet makamlarına tayin edeceğine dair onlara söz verdi³⁶. Böylece Bayezid ve Cem arasındaki rekabet sırasında, şer'î kesimin askerî kesime karşı, başlangıçtan beri var olan tepkileri ve imparatorluğun yönetimini ellerine geçirme girişimleri akamete uğramıştır.

Bayezid İstanbul'da tahta çıktığında, kardeşi Cem, taht üzerinde hak talep etti. Zira kendisi, babası II. Mehmed, sultan olarak tahta bulunurken, mor kumaşlar içinde dünya gelmiş, ağabeyi ise babası şehzâde iken doğmuştu³⁷. Cem, babası taht için Bayezid'i değil kendisini tercih ettiğini düşündüğünden, Osmanlı tahtının kendisine ait olduğunu iddia ediyordu. Bir bakıma kendisine ait olan Osmanlı tahtını ağabeyi haksız olarak gasp etmişti. Cem, görev yaptığı merkez olan Konya'dan ve İstanbul'a giden yol güzergâhından, Bayezid'e karşı savaşmak üzere asker topladı ve ulemânın da desteğini elde etti. I. Bayezid (Yıldırım) devrinden babası Fatih Sultan Mehmed'e kadar olan sürede, Osmanlı Devleti'ne daima güçlük çıkarmış olan bu eyaletten, yani Konya'dan büyük bir ordu teşkil etti. Karaman askerinin yanı sıra Anadolu'nun güneyi ve güneybatısından Türkmen ve Anadolu Türklerinden de kuvvetler temin etti³⁸. Cem, merhum padişahın çok sevdiği (favorisi) oğlu olduğu için, nereye gitse herkes ona

³³ Neşri, s. 373.

³⁴ Yeniçeriler, Cem'den daha çok okumuş ve âlim olduğunu düşündükleri için Bayezid'i tercih etmişlerdir. N. Jorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 5 cilt, Gotha, 1908-13, II, s. 234.

³⁵ Da Lezze, s. 179; Joseph von Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 10 cilt, Peşte, 1827-35, II, s. 252-53.

³⁶ Da Lezze, s. 168-69.

³⁷ Bayezid'den yaşça küçük olan Cem, II. Mehmed sultan olduktan sonra dünyaya gelmiştir. Thuasne, s. 31.

³⁸ Neşri, s. 377; Aşıkpaşazâde, s. 183-184; Hammer, II, s. 254, 256.

destek veriyordu. II. Mehmed 1481 yılında yapacağı sefer için Bursa'dan birkaç bin yaya askeri toplamıştı. Bu askerî kuvvet hazır olarak Fatih'i Bursa'da bekliyordu. Cem Bursa'ya geldi ve bu yaya askerlerini kendi kuvvetleri ile birleştirdi³⁹. Ancak Cem'in Bursa'ya yaklaşarak şehri işgal edip etmediği bilinmemektedir. Hiç kuşkusuz Cem, Bursa'nın bir ulema merkezi, camiler ve medreseler şehri olduğunu bildiğinden, eski Osmanlı başkentini bu işe karıştırmak istemediği de düşünülebilir. Başlangıçta Bursa halkı, Cem'in kuvvetlerine olduğu kadar, Bayezid'in bu şehre gönderdiği yeniçerilere de dostâne ve yakın davranmamıştır⁴⁰. Ancak Cem, Bursa yakınına geldiği zaman, şehrin kapıları açıldı ve Cem bu şehirde sultan ilân edildi⁴¹. Cem'in adı cuma hutbelerinde okundu ve adına sikkeler kesildi⁴². Cem, Bayezid tarafından Bursa'ya gönderilen yeniçeri ağası ile yüz yüze görüştü. Bu heyette bulunan bazı yeniçeri ileri gelenlerini, kendi ordusuna katılma hususunda ikna etti⁴³. Aynı zamanda Cem, iki tarikatin mensupları ve Bursa civarındaki köyler tarafından desteklendi⁴⁴. Öyle anlaşılıyor ki, birçok ahi teşkilâtının üyesi ve Anadolu'nun esnaf teşkilâtı⁴⁵ kendisine hem destek vermiş hem de malzeme ve iase yardımı yapmıştır⁴⁶. Cem yalnızca Karamanlılardan, Türkmenlerden, Varsaklardan, Turgutlulardan yardım alıp, kuvvetlerini Bursa'da toplamadı aynı zamanda az da olsa yeniçerilerden, ulemâdan, dervişlerden, sanatkârlardan ve birçok Anadolu şehir ve kasabalarında yaşayan halktan da yardım ve destek görmüştü. Yukarıda sayılanların hemen hepsi yeniçerilerden ve kökeni devşirme olan üst düzey devlet ileri gelenlerinden nefret ediyor, korkuyor ve onları kıskanıyorlardı. Doğal olarak onlar, devlet mekanizmasını ellerinde tutan ve aslı Hıristiyan olup, Osmanlı idarî sistemine sonradan giren mühtedi ve devşirme grupların desteklemediği bir adayı benimsiyorlardı.

Bayezid, Cem'in tahtı ele geçirmek için gayret sarf ettiğini ve bu amaç için Bursa'ya gelmek niyetinde olduğunu öğrenir öğrenmez, bir paşa komutasındaki yeniçerilerini bu şehrin üzerine göndererek, Rumeli'deki askerî kuvvetlerin toplanmasını emretti⁴⁷. İmparatorluğun en ileri gelen devlet adamı olan Gedik Ahmed

³⁹ Aşıkpaşazâde, s. 184; Neşri, s. 377; Da Lezze, s. 172.

⁴⁰ Bursa halkı I. Bayezid'in (Yıldırım) oğulları arasındaki silahlı mücadeleyi hatırlayarak, şehirde benzer tahribatın olmasını istemiyordu. Onlar, aynı şekilde İstanbul'un Yeniçeriler tarafından yağma edildiğini biliyor ve Bursa'nın da benzer biçimde muamele görmesini arzu etmiyorlardı. Aşıkpaşazâde, s. 183; Neşri, s. 376; Hammer, II, s. 254; Thuasne, s. 33.

⁴¹ Bazı müneccimler Cem'in padişah olacağına dair kehanette bulunmuşlardır. Aşıkpaşazâde, s. 183; Neşri, s. 376.

⁴² Neşri, s. 376; Lütüfî Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, ed. Kilisli Muallim Rifat, İstanbul, 1341, s. 191.

⁴³ Aşıkpaşazâde, s. 183; Da Lezze, s. 173, 176.

⁴⁴ Aşıkpaşazâde, s. 184; Neşri, s. 377.

⁴⁵ Bununla ilgili bilgiler, W. L. Langer ve R. P. Blake, "The Rise of the Ottoman Turks and Its Historical Background," *American Historical Review*, XXXVII, 1932, s. 468-505, ve İbn Battuta, *Travels in Asia and Africa, 1325-1354*, çev. H. A. R. Gibb, Argonaut series, New York, 1929, s. 125-130.

⁴⁶ Da Lezze, s. 178.

⁴⁷ Aşıkpaşazâde, s. 184; Spandugino, s. 171.

Paşa, Fatih Sultan Mehmed tarafından Otranto'ya yardım için İtalya'ya gönderilmişti. Gedik Ahmed Paşa, bu sırada sefer yolundaydı. Bayezid bu nazik durum karşısında Gedik Ahmed Paşa'nın seferini iptal ederek, en kısa zamanda geriye dönmesi için kendisine emirler gönderdi⁴⁸. Bu esnada, İstanbul ve Çanakkale boğazlarının⁴⁹ kontrolünü tam olarak ele geçirmiş olan Bayezid, Cem'le karşılaşmak üzere Bursa'ya doğru yola çıktı. Kendisi yolda iken soruna barışçı bir çözüm bularak anlaşmayı amaçlayan Cem'in elçileriyle karşılaştı. Devletin ileri gelen şahsiyetlerinden oluşan bu elçi grubu, II. Mehmed'in halası Selçuk Hatun'un dışında ulemâdan müteşekkildi⁵⁰. Bu elçi grubu, imparatorluğun ikiye bölünerek Rumeli'yi Bayezid'in Anadolu'yu da Cem'in idare etmesini teklif ettiler⁵¹. Bayezid bu teklifi reddederek, Cem'in saltanat iddiasından vazgeçtiği takdirde kendisine büyük bir maaş bağlanarak Kudüs'te veya buna benzer büyük bir merkezde hayatının sonuna kadar yaşaması için karşı teklifte bulundu⁵². Görüşme sonucunda bir anlaşmaya varılamaması üzerine, Gedik Ahmed Paşa'nın da kuvvetlerine katılmasıyla⁵³ Bayezid, mücadeleyi kolayca kazandı⁵⁴.

Bayezid'in ordusu, savaşı kazandıktan sonra Cem'i Konya'ya kadar yavaş ve rahat bir şekilde takip etti. Konya'ya gelen Cem, Suriye ve Mısır'a kaçmak üzere hareket etmeden önce, ailesini topladı ve bazı özel eşyalarını yanına aldı⁵⁵. Bundan sonra Gedik Ahmed Paşa⁵⁶ komutasındaki ordu, Karaman ülkesine girip kontrolü ele geçirdikten sonra Bayezid'in en büyük oğlunu Konya valisi⁵⁷ olarak atayarak İstanbul'a geri dönmeğe karar verdi. İstanbul'a dönerken Yeniçeriler, Cem'e yardım ve yataklık ettikleri ve bazı yeniçerilerin yaralanmasına sebep oldukları için, Bursa halkından intikam almak istediler. Ancak Bayezid, emrindeki her bir yeniçeriye bahşiş dağıtarak şehri yağmalanmaktan kurtarmıştı⁵⁸. Buna rağmen Bursa'daki bazı dervişler bu mücadelede taraf tutup işe karıştıkları için yakalanıp idam edilerek cezalandırıldılar⁵⁹.

⁴⁸ Da Lezze, s. 178; Spandugino, s. 167.

⁴⁹ Da Lezze, s. 171. Bayezid İstanbul ile Gelibolu arasında 300 veya daha fazla gemiden oluşan bir deniz filosunu bulundurmaktadır. J. W. Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, 7 cilt; Hamburg ve Gotha, 1840-1863, III, s. 282.

⁵⁰ Aşıkpaşazâde, s. 184; Neşri, s. 376; Hammer, II, s. 254-255.

⁵¹ Hammer, II, s. 255.

⁵² Thuasne, s. 29.

⁵³ Da Lezze, s. 174-175; F. Giese, "Die altosmanischen anonymen Chroniken in Text und Übersetzung," *Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes*, XVII, 1925, s. 154

⁵⁴ Cem'in ordusunda, savaş sırasında Bayezid'in tarafına geçecek, satın alınmış bazı hainler vardı. Bunların bazıları aynı zamanda kasten Cem'e yetersiz danışmanlık hizmetinde bulunmuşlardı. Hammer, II, s. 255-56.

⁵⁵ Da Lezze, s. 177-178; Hammer, II, s. 257, 260; Thuasne, s. 47

⁵⁶ Aşıkpaşazâde, s. 184-185; Da Lezze, s. 177-178.

⁵⁷ Neşri, s. 378. II. Mehmed tarafından Manisa'ya yönetici olarak atanmış olan Bayezid'in oğlu Abdullah, Cem'e karşı babasını desteklemiş ve yardım etmiştir. Hammer, II, s. 255.

⁵⁸ Neşri, s. 377-78; Hammer, II, s. 258.

⁵⁹ Aşıkpaşazâde, s. 184; Neşri, s. 377.

Yaz mevsiminin bitmesiyle birlikte Bayezid, kendini tahtında geçici olarak daha emin hissederek kışı geçirmek üzere Edirne'ye gitti. Fakat, Cem meselesinin muhtemelen kesin olarak halledilmediği anlaşıldı. Her şeye rağmen Bayezid, devletin üst yönetim kadrosundan Cem'e sempati duyanların olabileceğini biliyordu. Gedik Ahmed Paşa⁶⁰ son olaylar sırasında Bayezid'e sâdik olduğunu göstermesine rağmen şüphe altındaydı⁶¹. Bayezid Amasya'da şehzâde iken Gedik Ahmed Paşa onu zayıf liderliğinden dolayı fena halde azarlamış⁶² ve onun Otranto'nun İtalyanlara geri verilmesi fikrine karşı çıkmasına da son derece öfkelenmişti. Her ne hal ise Paşa Anadolu'dan İstanbul'a döner dönmez Bayezid onu haps ettirmişti. Ancak Gedik Ahmed Paşa üst düzey yöneticiler ve yeniçeriler tarafından o kadar çok seviliyordu ki yeniçeriler, Bayezid'e karşı bu hareketinden dolayı hemen hemen isyan etmek durumuna gelmişlerdi. Sonuçta Bayezid, silâh tehdidi altında Gedik Ahmed Paşa'yı serbest bırakmaya ve onu tekrar vezir olarak atamaya zorlanmıştı. Aynı zamanda Bayezid'in önceden söz verip de tutmadığı, kilit ve önemli mevkilere yönetim kadrosundaki vezirleri ataması meselesi tekrar gündeme geldi ve Bayezid sözünü tutmak zorunda kaldı⁶³. Bu durum, Bayezid'in yönetici kadrosundaki liderlerin elinde bir kukla olmaya başladığını göstermektedir.

Cem, Osmanlı topraklarını terk edince, Adana ovasında bulunan ve halâ Mısır Memluk Sultanlığı'na bağlı olan Türk aileleri ve aşiretleri tarafından saygıyla karşılanarak Osmanlı hanedanının bir ferdi olarak itibar gördü⁶⁴. Cem Kahire'ye doğru yoluna devam etti. Ancak Memluk başkentinde iyi karşılanmayıp itibar görmediğinden⁶⁵, Hac farizasını yerine getirmek üzere Mekke'ye doğru hareket etti⁶⁶. Şüphesiz ki Cem, bu davranışıyla Osmanlı Devleti'ndeki dinî grupların desteğini alacağını ve onlarla olan dayanışmasının kuvvetleneceğini umuyordu⁶⁷. Bahar

⁶⁰Onun kısa hayat hikayesi için bkz. Cl. Huart, "Ahmed Pasha" *Encyclopaedia of Islam*, I, s. 201. Gedik Ahmed Paşa çok mağrur ve katı bir kişilik yapısına sahipti. O, sık sık içki içip sarhoş olur ve bu durumda zapt edilmesi mümkün olamazdı. Hammer, II, s. 258, 284-85.

⁶¹Bunun için geçerli nedenler vardır. 1482 yılında Rodos'un Üstad-ı Azamı (Büyük Şef), Gedik Ahmed Paşa'nın Cem'i desteklediğini IV. Sixtus'a yazmıştır. Thuasne, s. 52, 68.

⁶²*Aynı eser*, s. 36.

⁶³Da Lezze, s. 178-80. Bayezid, Anadolu'dan gelme bir Türk olan Mustafa Paşa'yı kendine vezir olarak atamış, ancak Gedik Ahmed Paşa'nın tavsiyesi üzerine Mustafa Paşa tutuklanmıştır. Hapsedilmesinden kısa bir süre sonra vefat etmiştir. *Aynı yer*.

⁶⁴Hammer, II, s. 257.

⁶⁵Thuasne, s. 47.

⁶⁶Aşıkpaşazâde, s. 184; Neşri, s. 378; Lütfi Paşa, s. 191.

⁶⁷Cem, Mekke'ye giderken yanında Hasan İbn Mahmud Beyatî isminde aydın bir kişi vardı. Bu kişiye Osmanlı hanedanının kısa bir tarihini kaleme alması emredildi. Bu yazarın Cem'in bu Hac seyahati sırasında gerçekleştirilmiş olan yarı dini ve yarı kahramanlık merasimini kayda geçmesi istenmişti. *Cem-i Cem Ayin*, ed. Ali Emiri, İstanbul, 1331 adlı eser Cem'in Mekke'ye yaptığı seyahatin bir kanıtı olup onun, zamanın aydın ve kültürlü kişilerle olan yakınlığını ve onları etkilediğini göstermektedir. Cem'in atalarının erken Türk-Oğuz ailesine kadar gerilere gittiği saptanmıştır. Cem'in bu tür gayretleri, imparatorlukta Türk unsurunun olduğu kadar

mevsiminin başlarında Cem'in tekrar anavatan topraklarına dönme hülyaları içinde olduğunu görmekteyiz. Bayezid kardeşine yine büyük miktardaki maaş teklifini yineledi⁶⁸ Ancak Cem, bir kez daha Osmanlı tahtını ele geçirmek için hareket etmeye karar verdi.

Cem'in 1482 deki bu seferi bir yıl öncekine benziyordu. Cem, Kahire'de bulunduğu sıralarda Anadolu'dan onu cesaretlendiren ve teşvik eden bir çok mektup aldı. Karaman'daki beyler ve ilerigelen yöneticiler faaliyetlerini aktif bir şekilde sürdürmüş, kendi birliklerini güçlendirerek ve bu vilayetteki önemli Osmanlı yetkilileri ile etkin tımarlı sipahiler arasında Cem taraftarlarının sayısını artırmaya gayret sarf ediyorlardı. Onlar halâ Cem'e sahte mektuplar göndererek imparatorlukta onu destekleyenlerin büyük bir kitle olduğunu anlatmak istiyorlardı⁶⁹. Bu mektupların arasında en önemlisi Gedik Ahmed Paşa'dan gelmiş olanıdır. Paşa mektubunda, neden beklediğini sorduktan sonra kendisinin Anadolu'ya ayak bastığı andan itibaren ülkenin yönetiminin şahsına verileceğinden söz ediyordu⁷⁰. Cem yanlısı faaliyetler, Karamanoğlu hanedanından olan Kasım Bey'in liderliğinde, kış mevsimi içinde (1482) o denli yaygınlaşmıştı ki, o civarda görevde bulunan Osmanlı komutanı Ali Paşa, merkezden yardımcı kuvvetler talep etti. Bu çağrıya hemen cevap verilmiş ve Gedik Ahmed Paşa Karaman ülkesine gönderilmişti⁷¹. Buna rağmen Karaman ülkesindeki gerilim ne ortadan kaldırıldı ne de bastırılabilirdi. Kasım Bey, Osmanlıların kışlaklarından birçok askeri kandırmayı ve kendi tarafına çekmeği başardı⁷². Cem, Mayıs ayında, Mısır Memluk sultanı ve Suriye valilerinden yalvararak elde ettiği askerî birlikler ve paralarla önce Şam'a ve sonra da Adana'ya geldi⁷³. Cem, bu şehirde Kasım Bey ve Osmanlı ordugâlundan kaçanlarla buluştu. Yapılan görüşmede Kasım Bey'e Karaman ülkesi vad edildi⁷⁴ ve Cem'in maiyetine sığınmış olan kaçaklar ise, onun vezir ve paşaları olacaktı. Mısır Memluk sultanı ise Çukurova'da sahip olduğu toprakların emniyetini sağlamayı ve kuzeyindeki güçlü komşusu Osmanlı ülkesi içinde karışıklıklar çıkarmayı planlıyordu.

Diğer yandan Bayezid, devam eden bütün bu faaliyetler hakkında bilgi sahibi oluyor⁷⁵ ve kardeşi Cem'e karşı yeni sefer hazırlıklarına başlıyordu. Gedik Ahmed Paşa, Konya'daki Osmanlı ordugâhından kaçarak⁷⁶ Cem'e sığınanlardan sorumlu tutulup başkente çağrıldı. Ancak Paşa, İstanbul'a ulaşmadan isyan hareketi ve savaş birden

---

dini kesimin de sempatisini kazanmak ve onların desteğini almaya yönelik olduğunu göstermektedir.

⁶⁸Cem, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölünmesi konusunu gündeme getirdi. Thuasne, s. 48-51.

⁶⁹ Aşıkpaşazâde, s. 185; Neşri, s. 378. [Müellifin feodal güç olarak ifade etmiş olduğu grubun, tarafımızdan Tımarlı Sipahi olarak ifade edilmesi daha uygun görülmüştür. N.Ü.]

⁷⁰ Neşri, s. 378-379.

⁷¹ *Aynı eser*, s. 378; Aşıkpaşazâde, s. 185; Hammer, II, s. 258-59.

⁷² Neşri, s. 379; Da Lezze, s. 181; Hammer, II, s. 260-61.

⁷³ Aşıkpaşazâde, s. 185; Neşri, s. 379; Da Lezze, s. 181; Thuasne, s. 51-52.

⁷⁴ Hammer, II, s. 261; Thuasne, s. 50.

⁷⁵ Aşıkpaşazâde, s. 185; Da Lezze, s. 181.

⁷⁶ Hammer, II, s. 260-61.

alevlendi. Cem ve ordusu Konya üzerine yürüyerek kaleyi kuşattı. Ancak Osmanlı komutanı Ali Paşa, şehri o denli cesaret ve gayretle savundu ki kuşatma kuvvetlerinin büyük bir bölümü Ankara'yı zapt etmek üzere Konya'dan ayrıldı⁷⁷. II. Mehmed zamanında Yeniçeri ağası olan Mehmed Bey⁷⁸ uhdesinde bulunan Ankara valiliği görevini terk ederek Cem'in kuvvetlerine katıldı⁷⁹. Anlaşıldığı kadarıyla Cem, Mehmed Bey'in bu davranışıyla Ankara'yı kolayca ele geçireceğini zannetti⁸⁰. Bayezid'in valilik yaptığı Amasya'dan Ankara'ya yardıma gelen kuvvetler Cem'in ordusunu mağlup etti. Osmanlı kuvvetleri şehri ele geçirdikten sonra, Bayezid'e ihanet eden Mehmed Bey yakalanarak boynu vuruldu⁸¹. Bu mağlubiyet sonucu Cem'in ordusu dağılıp yok oldu. Çaresiz kalan Cem, Çukurova'ya kaçarak ileride Osmanlı tahtı için yapacağı mücadeleye destek ve yardım aramak ve Avrupa'ya gidebilmek amacıyla Akdeniz kıyısından bir gemiye binerek Rodos'a hareket etti⁸². Bunun üzerine hemen harekete geçen Bayezid, Rodos şövalyeleriyle müzakereye girişti. Böylece Cem, Rodos'da, daha sonra Fransa ve İtalya'da kendisinin ölümüne kadar oniki yıl sürecek olan esaret hayatına girmiş oldu⁸³. Cem'in kaçışını takiben Karaman bölgesinde Osmanlı kontrolü ve sükûnet tesis edilinceye kadar, Konya'da kalan Bayezid, sonra İstanbul ve Edirne'ye dönerek kendini tahtında daha emniyette hissetti⁸⁴. Artık kesin zafer kazanılmış ve yirmi yıl boyunca üst yönetimin önemli mevkilerine hep askerî ve kapıkulu kökenli olan zevat getirilmişti.

İmparatorluğun taht kavgaları ve iç karışıklıklar esnasında Osmanlı ordugâhlarında ve Balkanların sınır boylarındaki gaziler, büyük ölçüde sükûnetlerini muhafaza etmişlerdir. II. Mehmed'in vefatıyla birlikte, artık yabancı devletlerle imzalanmış olan antlaşmaların geçersiz olduğunu ifade eden gaziler, Fatih'in Venedik, Ragusa ve diğer Adriyatik'teki şehirlerle yapılmış olan antlaşmaları tanımayarak küçük çapta akınlar gerçekleştirmişlerdir⁸⁵. Bayezid'in barışı savaşa tercih ettiği bilindiği halde, Cem meselesi halledilince, Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'ya karşı tekrar askerî sefer ve gazalara başladı. Cem'le yapılan mücadeleler süresince imparatorluğun kuzey sınır boyları sürekli olarak Macarlar tarafından tehdit edilmiştir⁸⁶. Anadolu ve Rumeli ordularını emrinde toplayan Bayezid, 1483 ilkbaharında Edirne'den Tuna boylarına

⁷⁷ *Aynı eser*, II, s. 261.

⁷⁸ *Aynı eser*, II, s. 260.

⁷⁹ Aşıkpaşazâde, s. 185; Neşri, s. 379; Da Lezze, s. 181.

⁸⁰ Ankara, Orta Anadolu'nun en büyük ve en doğal kalelerinden birisidir. Bu şehir, 1451 yılına kadar Anadolu Beylerbeyliği'nin merkeziydi. P. Wittek, "Le sultan de Rum" *Annuaire de l'Institut de philologie et d'histoire orientales et slaves*, VI, 1938, s. 7.

⁸¹ Aşıkpaşazâde, s. 185; Neşri, s. 379; Hammer, II, s. 261.

⁸² Hammer, II, s. 262-64.

⁸³ Görüşmeler, antlaşma ve Cem'in hayatının tüm hikayesi için bkz. Thuasne, *aynı eser*, çeş. yer.

⁸⁴ Kendisine engel olarak gördüğü Gedik Ahmed Paşa'yı iktidarını güvence altına almak amacıyla 1482 yılının sonunda astırmıştır. Lütü Paşa, s. 192; Giese, s. 155; Da Lezze, s. 185.

⁸⁵ Sanuto, IV, s. 326; E. Alberi, ed., *La relazioni degli ambasciatori Veneti al senato durante il secolo decimosesto*, Florence 1855, 3. ser., III, s. 3; Jorga, II, s. 257-60.

⁸⁶ Hammer, II, s. 282-283; Thuasne, s. 75, 102-3.

hareket ederek, hem Macar tehdidine karşı koymak, hem de bu ülkeyi istilâ etmekle tehdit etmeyi amaçlamıştı. Aynı yılın yaz mevsiminde⁸⁷ Macarları beş yıllık mütareke yapmaya zorlamak amacıyla iki kale inşa edildi⁸⁸. Bu faaliyetlerin yanında Osmanlı ordusunun bir kısmı, Adriyatik ve Dalmaçya'ya yönelerek, bu bölgede bulunan bazı topraklar üzerinde Osmanlı hâkimiyeti sağlandı⁸⁹. 1484 İlkbaharında Osmanlı orduları, Eflak ve Boğdan bölgelerinde gaza yapmak amacıyla tekrar toplandı. Yaz aylarında deniz kuvvetleriyle işbirliği yapılarak Kuzey Karadeniz liman şehirlerinden Kili ve Akkerman zapt edildi⁹⁰. Her iki şehir de yönetici ve kadı atandı. Bu şehirlerde yaşayan halk kendi istekleriyle Müslüman olmaları yanında yeni camiler inşa edilip, bazı kiliseler de camiye çevrilerek halkın hizmetine sunuldu⁹¹. Bunlar kesinlikle gaza anlayışı gereği olan uygulamalardır. Öyle anlaşılıyor ki, Bayezid, savaşı arzu etsin veya etmesin, içinde bulunduğu ortam gereği, gazilerin sultanı olduğunu göstermek zorunda idi.

1483 ve 1484 yaz aylarındaki gaza faaliyetleri devam ederken, Müslüman askerlerin bütün Dalmaçya kıyısındaki şehir ve köylere yaptıkları akınlar ve tahripkâr hareketleriyle ilgili haberler, Venedik'e yoğun bir biçimde ulaşıyordu⁹². Bu durum Balkanlardaki gazilerin sürekli olarak faaliyet halinde olduklarını göstermektedir. En azından bu tür gaza hareketlerinin, gelecek yirmibeş yıl boyunca da devam edeceği bir beklentiden ziyade, bir anlayış olarak uygulanacağı anlaşılmaktadır⁹³. Ancak devlet tarafından yönlendirilen gaza hareketleri, çok geçmeden tavsadı. 1496 yılında, kontrol altında tutulmakta olan yeniçerilerin sınırsız istekleri, nihayet İstanbul'da ciddi bir isyan şeklinde ortaya çıktı⁹⁴. Kısa süre sonra yeniçerilerin bu ateşli isyanı kontrol altına alınarak, belki de onların savaşsever hislerini tatmin etmek için Venedik'e savaş ilan edildi. Bu savaş, başarılı bir biçimde 1503'te sona erdiği zaman Bayezid, hasta, yaşı bir hayli ilerlemiş ve oğulları kendi entrikalarını uygulamakla meşgullerdi. Bu hareketler şehzâdeleri olan Selim ve Ahmed arasındaki mücadele ile sonuçlandı. İki kardeş arasındaki taht mücadelesi, birçok yönüyle, Bayezid ve Cem arasında geçen taht

⁸⁷ İmparatorluk ordusu ile birlikte Gaziler ve Fedailerin (herhangi bir amaç uğruna hayatını riske sokan kişi) de var olduğu kesinlikle ifade edilmiştir. Aşıkpaşazâde, s. 186; Giese, s. 155.

⁸⁸ Jorga, II, s. 261-62; Thuasne, s. 127.

⁸⁹ Da Lezze, s. 185; Spandugino, s. 162, Jorga, II, s. 283.

⁹⁰ Lutfi Paşa, s. 192-93.

⁹¹ Aşıkpaşazâde, s. 186-88; Jorga, II, s. 268-70.

⁹² Sanuto, IV, s. 326-27; A. Gritti, "Relazioni di Andrea Gritti oratore straordinario a Bajezid II letta in senato li 2 dicembre 1503", *Relazioni degli ambasciatori veneti al enato durante il secolo decimosesto*, ed. Alberi, 3. ser., III, s. 21; Hammer, II, s. 284.

⁹³ Bu kuvvetler bütün Dalmaçya kıyılarına, Slovenya'ya, Hırvatistan'a, Stirya'ya ve Korniola'ya akınlar tertip etmişlerdir. Sanuto'nun abidevî günlüğünün her birkaç sayfasında bir bu seferlerle ilgili kayıtları bulmak mümkündür.

⁹⁴ Alvise Sagudino'dan Venedik Hükûmeti'ne", İstanbul, tarihsiz, *Sanuto I*, s. 359'da özetlenmiştir. "Alvise Vagudino'nun Venedik Hükûmeti'ne Raporu", Venedik, 2 Aralık 1496, aynı yerde özetlenmiştir, s. 398-99.

kavgasının paraleli ve bir bakıma tekrarı mahiyetinde idi⁹⁵ Böylece Bayezid'in saltanatı sırasında askerî zümrenin, şer'î zümreye karşı kesin üstünlüğü sağlanamamış ve zafer elde edilememiştir. Selim'in önderliğindeki askerî zümre, devlet yönetimindeki üstünlüğü ve egemenlik erkini elde etmek için mücadele etmek zorunda kalmış ve uzun yıllar iktidarı ellerinde tutmayı başarmıştır.

Bayezid, askerî zümre ve kilit mevkilerde bulunan devlet adamları sayesinde tahta çıkmıştı. Buna rağmen onlar, Bayezid'in devlet yönetiminde bütün inisiyatifi tek başına kullandığını gördüler. Bayezid'in İstanbul'a ilk ulaşan şehzâde olması, hazineyi kontrolü altına alması ve hatta oğlunun bu şehirde devlet yöneticisi olarak kabul görmüş olması dahi, Bayezid'in askerlerce benimsenerek padişah olarak ilân olunması için yeterli değildi. Padişahlık, yani Osmanlı İmparatorluğu'nun yöneticisi olma şerefi kendisine verilmeden önce Bayezid'in, devletin yüksek mevkilerine, yalnızca kapıkulu teşkilâtının kabul edeceği kişileri atayacağı konusunda söz vermesi gerekiyordu. Bayezid, daha sonra sözünü tutmayınca, aynı kul taifesi yapmış olduğu vaatleri tutması için isyan tehdidinde bulunarak, kendilerince uygun olmayan kişileri buldukları mevki ve görevlerden alması için baskı yaptılar. Bayezid, bir ferman çıkartarak, hiçbir kadının askerî zümreye mensup olan devlet görevlileri üzerinde herhangi bir otoritesi ve gücü bulunmadığını, askerî zümrenin sadece kendi âmirleri tarafından yargılabileceğini ilân etti⁹⁶. Artık bu ferman, askerî zümreye mensup devlet görevlilerinin kendi başlarına buyruk olmalarını sağlayacak diğer bir garanti anlamını taşıyordu. Şehzâde Cem, ulemâ, Anadolu'nun eski hanedanları ile bunların taraftarları tarafından desteklendiği zaman, İstanbul'daki Kapıkulu çevrelerinin onu kendi düşmanı olarak görmeleri doğaldı. Onlara göre eğer Cem, tahtı ele geçirmiş olsaydı, oluşturulacak olan devlet mekanizmasında, tüm egemenlik, ulemânın ve taşradaki köklü ailelerin eline geçmiş olacaktı. Bu iki zümrenin devletin yapılanmasında gerçekte çok az katkısı olmuştu. Şüphesiz Cem'in taraftarları açısından meseleye bakıldığında, devletin üst yönetim kadrosu, çoğu mühtedi, kökeni gayr-ı müslim olanlar ve imtiyazlı yabancı gruplardan oluşuyordu. Bunlar, gerçek hak sahipleri olan Müslümanların gözleri önünde, devleti yönetme hakkını ve ülkeyi, onların elinden alıyorlardı. Bayezid'in tahta geçmesiyle, Kapıkulu teşkilâtı mensupları, devlet içindeki kendi düzen ve pozisyonlarını ilelebed garanti altına aldıklarına inanıyorlardı. Şayet Cem, mücadeleyi kazanmış olsaydı, Osmanlı İmparatorluğu çok geçmeden bir Doğu monarşik devleti olacak ve XVI. yüzyılda olduğu kadar, Avrupa ilişkilerinde asla önemli bir rol oynayamayacaktı. Diğer taraftan şayet Cem, Bayezid'den önce İstanbul'a ulaşmış olsaydı, muhtemelen sultan ilân edilecek, Bayezid'e karşı olan mücadelesinde başarıya ulaşacaktı. Belki de Cem, babasının bıraktığı yerden devam edebilecekti ki Bayezid bu konuda kabiliyetli değildi.

⁹⁵Şehzade Ahmed, babası, ulema, dini fanatikler ve Anadolu'nun birçok Tımar sahipleri tarafından desteklenirken, Selim ise devletin üst yönetim erkânı tarafından tutuluyordu.

⁹⁶ Lybyer, s. 116.

Bilinen odur ki, Bayezid karakter olarak barışçı bir yapıya sahipti ve askerî sınıf temsilcilerinin politikalarına gereği gibi ilgi duymuyordu. O, hayatının son yıllarında biraz daha bağımsız bir tavır içine girmiş ve askerî zümre mensuplarına pek itibar etmemişti. Böyle bir tavır içinde olmakla dinî grupları himaye ediyor, ve oğlu Şehzâde Ahmed'e her türlü imkânı sağlıyordu. Bayezid, böyle hareket etmekle, Şehzâde Ahmed'in tahta geçeceğini ve barış politikasını devam ettireceğini ümit ediyordu⁹⁷. Ancak, askerî zümre ve yeniçeriler tarafından desteklenen Şehzâde Selim, babası II. Bayezid'i tahtından indirmiş, kardeşi Şehzâde Ahmed'i mağlub etmiş ve tutsak etmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nda bu tür bir taht mücadelesi asla tekrarlanmayacaktır. Yalnızca I. Süleyman'ın oğulları arasındaki olgunlaşmamış mücadele, benzer bir çatışma olarak değerlendirilebilir. I. Selim ve oğlu Süleyman'ın güçlü yönetimleri altında, yukarıda bahsedilen iki rakip zümre arasında, gerçek bir uyum sağlanmıştır. Bu süreç içinde, gaza ideali tam anlamıyla kaybedilmiş ancak, ulemâ durumunu muhafaza etmiş ve devlet içindeki işlevlerini sürdürmüşlerdir. Osmanlı İmparatorluğu, sonuçta, tipik bir Doğu monarşi devleti haline gelmiş*, Sasani, Abbasi, Selçuklu ve Bizans imparatorluklarının vârisi durumunda olmuştur.

---

⁹⁷Halil Edhem, "Hersekoğlu Ahmed Paşa'nın Tercüme-yi Hali", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, İstanbul, V, 1914, s. 286-87; "Andrea Foscolo'dan Piero Foscolo'ya", Pera, 18 Haziran 1511, *Sanuto XII*, s. 508-9'da özetlenmiştir.

*Yazar, yukarıda, Osmanlı Devleti'nin, bir Doğu monarşi idaresine sahip olabilmemesinin Şehzade Cem'in başarısı ihtimali ile gerçekleşebileceğini ifade etmekte idi. Bu durum yazarın son cümlesi ile çelişmektedir. N.Ü.

